

Попович Володимир Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

У статті розробляються теоретичні засади, методологія та проблеми формування кримінологічної характеристики злочинів, визначаються напрями її розвитку. Визначено співвідношення кримінологічної характеристики злочинів з кримінологічною теорією – як частка та ціле. Обґрунтовано підстави розширення елементів предмета кримінології та створення інституту кримінологічної характеристики злочинів.

У статті розкриваються нові предметно-технологічні, прогностичні та функціонально-діяльнісні можливості кримінологічної характеристики злочинів.

Ключові слова: теорія пізнання, теорія віддзеркалення, кримінологічна теорія, методологія, кримінологічна характеристика злочинів, елементи предмета кримінології.

Велика українська юридична енциклопедія: кримінологія кримінально-виконавче право” (том 18) визначає словосполучення “кримінологічна характеристика злочину (злочинів)” як “сукупність даних (достатня інформація) про конкретний злочин або певний вид злочинів, що необхідна для його (їх) попередження та запобігання вчиненню нових злочинів”. Далі визначається співвідношення кримінологічної характеристики з криміналістичною та кримінально-правовою характеристикою, наводяться “властивості особи злочинця та потерпілого, статистика, причини, наслідки, механізм та обставини, що сприяють злочинам...”. На підставі наведених узагальнених даних робиться висновок, що коли “поєднати всі зазначені характеристики, то, по суті, вирішуються всі основні завдання боротьби зі злочинністю: попередження, розкриття та розслідування злочинів [1, с. 248–249].

Із зазначеним визначенням слід погодитись, у т. ч. із застосуванням у цій характеристиці криміналістичної та кримінально-правової характеристик. Водночас кримінологія, як і будь-яка юридична наука, розвивається або, принаймні, має розвиватися разом зі змінами суспільних правовідносин. Проте зміни відбулися великі. З’явилися нові, раніше невідомі види і способи вчинення злочинів, які збільшили вдвічі Кримінальний кодекс України (далі – КК України) з 263 до

447 статей. У реформованому Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) скасовано низку інститутів, у т. ч. попередження злочинів, що безпосередньо впливає на криміногенну ситуацію. Розкриття очевидних, штучно-латентних загальнокримінальних правопорушень (далі – ЗКП) зменшилося з 80% до 5%. Автори ст. 41 КПК України не врахували специфіку неочевидних, природно-латентних економічних злочинів (далі – ек. зл.) і заблокували їх виявлення, що детальніше розглянемо нижче. Зменшення виявлення і розкриття злочинів **виключило статистику злочинів і правоохоронну практику із об'єктивних джерел наукових досліджень**. Перед кримінологічною наукою виникають проблеми і постає складне, але **архіактуальне для суспільства і держави завдання** – напрацювати методологію, методики та засоби повного і адекватного віддзеркалення і вирішення об'єктивно наявних проблем виявлення, документування, розслідування, запобігання і протидії вчиненню злочинів, відтворенню злочинності та інших складових криміногенних процесів, які на рівні причинно-наслідкових взаємозв'язків зумовлюють власне взаємовідтворення. Для вирішення цих завдань закладений у словосполучення кримінологічна характеристика методологічний потенціал слід розвинути до рівня **інституту кримінологічної характеристики**, не лише злочинів, а всіх складових криміногенних процесів [1, с. 244–245]. Наскільки це важливо, свідчить те, що автори основної частини дисертаційних та інших кримінологічних досліджень за однойменними темами не враховують навіть **традиційні**, давно визнані кримінологами **чотири елементи** предмета кримінології. Одні науковці досліджують лише такий елемент предмета кримінології, як “злочин”. Інші – вивчають лише “особу злочинця”. При цьому технологічно складні, **неочевидні, глибоко законспіровані під легітимні види діяльності** природно-латентні економічні злочини такі дослідники **не відрізняють** від очевидних, здатних до самопрояву загальнокримінальних правопорушень. Такі дослідження не враховують те, що сучасні технологічно складні злочини, злочинність, фонові явища злочинності та всі інші об'єктивно наявні складові криміногенних процесів [1, с. 244] слід розглядати у комплексі, оскільки всі ці складові взаємопов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками, а, відповідно, зумовлюють власне взаємовідтворення і продукують потужний криміногенний потенціал. Все це залишається за межами уваги таких досліджень [1, с. 245; 2; 15], чим порушуються основні вимоги **теорії пізнання та теорії віддзеркалення** щодо повного і адекватного відображення об'єктивно наявних процесів та явищ реальної (у т. ч. криміногенної) дійсності. Із зазначеного виникає **мета дослідження** – розробка **інституту кримінологічної характеристики** злочинів, який би став гносеологічно-методологічним орієнтиром для повного і об'єктивного віддзеркалення всіх об'єктивно наявних складових криміногенних процесів і був придатний, як для проведення комплексних кримінологічних досліджень, так і для прикладного функціонально-діяльнісного застосування – запобігання і протидії вчиненню злочинів (**від висунення версій, попередження, виявлення, документування, розслідування злочинів**) і відтворенню злочинності. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі **завдання: 1)** визначити співвідношення **кримінологічної характеристики злочинів з кримінологічною теорією та елементами предмета кримінології** і встановити, яку роль ці елементи відіграють

© Popovych Volodymyr, 2020

для формування інституту кримінологічної характеристики злочинів; 2) розробити теоретичні засади формування методології *кримінологічної характеристики*, яка б максимально повно враховувала концептуальні положення *теорії пізнання, теорії віддзеркалення та* весь методологічний потенціал, напрацьований у *кримінологічній теорії*.

Наскільки словосполучення “кримінологічна характеристика злочинів” має теоретичний та прогностично-прикладний **потенціал стати інститутом** “кримінологічної характеристики” всіх складових криміногенних процесів, розглянемо нижче. Обґрунтування цієї ідеї вимагає розглянути співвідношення категорій кримінологічної теорії, елементів предмета кримінології з потенційними можливостями кримінологічної характеристики. Це, у свою чергу, вимагає хоча б стисло окреслити загальнотеоретичні поняття *теорії пізнання, теорії віддзеркалення терміна “методологія”*. Відзначені поняття мають стати гносеологічно-методологічним орієнтиром як для формування інституту кримінологічної характеристики, так і для уточнення змісту поняття *кримінологічної теорії* й обґрунтування підстав для розширення переліку *елементів предмета кримінології* завдяки категоріям, напрацьованим у кримінологічній науці. Для цього згадаємо загальне **поняття “теорія”** (theoria – з грецької *ідея*) або *система основних ідей, спрямованих на пізнання, пояснення і перетворення реальних, об’єктивно існуючих явищ дійсності* [4, с. 228]. Пізнавально-перетворююча спрямованість загального поняття “теорія” чільно пов’язана з **“теорією віддзеркалення”** – *форма наукового пізнання, що повно і адекватно віддзеркалює об’єктивно існуючі процеси та явища реальної дійсності* [5, с. 236]. Враховуючи раніше напрацьовані зазначені загальнотеоретичні поняття і нові кримінологічні категорії, уточнимо ознаки поняття “кримінологічна теорія”. Якщо термін “кримінологія” означає науку про злочин (з лат. criminalis-злочин, logos – наука) [6, с. 355], то **кримінологічна теорія** – *це система ідей, поглядів, учень, категорій, методологічних засад, кримінологічних інститутів, спрямованих на комплексне вивчення, повне і адекватне віддзеркалення та розвиток елементів предмета кримінології з метою пізнання і перетворення процесів та явищ об’єктивно існуючої криміногенної дійсності*.

Таким чином, “кримінологічна теорія” базується на загальнотеоретичних поняттях “теорія пізнання” та “теорія віддзеркалення” **і опосередковано охоплює: традиційні елементи предмета кримінології** (злочин, особа злочинця, причини та умови вчинення і заходи запобігання злочинам) та **такі категорії, як:** предмет кримінології та його елементи; злочинність; фонові явища злочинності; особа потерпілого, її віктимогенна поведінка; причини та умови відтворення злочинності; заходи запобігання і протидії злочинам і відтворенню злочинності; кримінологічна характеристика; а також **категорії, розроблені недавно** (основні, допоміжні та супутні злочини, криміногенна дійсність, яка включає: криміногенні процеси; криміногенний потенціал; індекс криміногенного потенціалу [1, с. 244–245; 8]). Усі ці категорії утворюють структуру та предметно-технологічний зміст *кримінологічної теорії*. Однак теорія – це лише ідея чи система ідей [2; 4, с. 228], яка може залишитися просто ідеєю, якщо не напрацювати її власну методологію як засіб реалізації ідеї [2; 7, с. 21]. Щоб традиційним та новоутвореним елементам предмета кримінології надати функціонально-діяльнісного змісту, їх необхідно

© Popovych Volodymyr, 2020

включити у кримінологічну характеристику і зробити засобом *пізнання* (матрицею, методологією та гносеологічним орієнтиром *дослідження прогнозу, віддзеркалення злочинів, злочинності та інших складових криміногенних процесів* [1, с. 244–245]) та їх *перетворення* (розробки заходів щодо запобігання і протидії вчиненню злочинів, відтворенню злочинності та інших складових криміногенних процесів).

Систему традиційних та новоутворених елементів предмета кримінології формуємо у кримінологічній характеристиці так, щоб відобразити *причинно-наслідкову* зумовленість їх взаємовідтворення. Робимо їх розташування на підставі методу “від конкретного до загального”, починаючи сходження від конкретного злочину до криміногенних процесів загалом. Оскільки кримінологічна характеристика опирається на категорії кримінологічної теорії та структурні елементи предмета кримінології, то їй співвідноситься з ними як “частка” та “ціле” або як “конкретне” та “загальне”.

Пізнавально-перетворюючу спрямованість *методології кримінологічної характеристики злочинів* слід формувати із особливостей її елементів, предметно-технологічних особливостей сфери пізнання та на основі *загального поняття “методологія наукового пізнання”*. На думку вчених, методологія – це вчення про методи наукового пізнання реальних явищ дійсності [5, с. 316] або *вчення про методи пізнання і перетворення світу* [6 с. 427]. Термін “методологія” (від грецької *metodos* – спосіб і *logos* – вчення; *metodologes* – методологія) [6 с. 426], дійсно, означає вчення про методи пізнання і перетворення світу. Водночас аналіз структури поняття методологія дає підстави стверджувати, що пізнавально-перетворювальний зміст методології як засобу наукового пізнання, крім *методів пізнання*, об’єктивно містить *методики, засоби* наукового пізнання та *систему їх інтерпретації, притаманні технологічному змісту предмета пізнання*. Таким чином, у методологію пізнання, взагалі, та у *методологію кримінологічної характеристики* злочинів, зокрема, слід включати такі *структурні елементи*: 1) *методи* пізнання (аналіз, синтез, порівняння і т. ін.); 2) *методики процесу пізнання* (ЗКП: перевірка алібі, відбитків пальців тощо, для ек. зл. – *зустрічні перевірки* банківських операцій, бухгалтерських, товарно-транспортних та інших документів, що супроводжують підозрілі операції з фактичними діями, подіями, процесами, придатними виявити фіктивні закупки сировини, матеріалів, фіктивні перевезення, фіктивні акти про виконані роботи тощо); 3) *засоби* процесу пізнання (технічні, інформаційні, криміналістичні, оперативно-процесуальні, кримінально-правові засоби психологічного впливу та ін.); 4) *систему інтерпретації* (порядку застосування) цих методів, методик і засобів пізнання; 5) *вчення про те, що вибірка* методів, методик та засобів пізнання, як і *системи їх інтерпретації, залежать* від предметно-технологічного *змісту предмета* пізнання – сфери діяльності, де вчинено злочин.

Отже, очевидним є те, що *загальне поняття методології* доцільно визначити як *вчення про методи, методики і засоби пізнання, систему їх інтерпретації (порядок застосування), залежні від предметно-технологічного змісту предмета пізнання* [7, с. 76].

Продовжимо обґрунтування ідеї, що словосполучення кримінологічна характеристика має методологічний потенціал стати *методологією інституту*

кримінологічної характеристики (далі – Кр. х.). Вибірку *методів, методик, засобів* дослідження та систему їх інтерпретації (порядку застосування) – *складові методології* інституту Кр. х. – *слід формувати з урахуванням* як традиційних елементів предмета кримінології (злочин, особа злочинця, причини та умови вчинення злочину, запобігання і протидія злочинам), так і нових структурних елементів (“злочинність”, “фонові явища злочинності”, “криміногенні процеси”, “особа потерпілого та її віктимогенна поведінка”, “причини та умови відтворення злочинності”, “заходи запобігання та протидії вчиненню злочинів і відтворенню злочинності”). Це не механічне розширення кількості елементів предмета кримінології. Воно є необхідним, оскільки дає дослідникам додаткові інструменти більш системно, повно і адекватно *відобразити* структуру сучасних криміногенних процесів, їх складові, детерміністичні та віктимогенні взаємообумовлення та криміногенно-відтворювальний потенціал [1, с. 244–245]. Це розширить інформаційний та методологічний інструментарій пізнання, відображення й вирішення проблем запобігання і протидії вчиненню злочинів та відтворенню злочинності.

Поняття “методологія інституту кримінологічної характеристики” можна визначити як *вчення про методи, методики, засоби дослідження та систему їх інтерпретації (порядку застосування), залежні від предметно-технологічного змісту досліджуваної сфери суспільних відносин і елементів предмета кримінології, що орієнтують на відображення змісту та структури криміногенних процесів та стають функціональними пізнавально-перетворюючими елементами кримінологічної характеристики* [8]. Зокрема:

1) **перший елемент** кримінологічної характеристики – “злочин” стане більш інформативним, у т. ч. в частині висунення версій, розкриття, виявлення і документування факту вчинення ек. зл., розслідування, якщо його класифікувати **на такі складові, як:**

а) **економічні злочини** – природно-латентні; неочевидні; не здатні до самопрояву, законспіровані *під процес та під вигляд легітимних видів діяльності* [1, с. 181; 9, с. 37; 11, с. 184–220];

б) **загальнокримінальні правопорушення** – очевидні злочини; здатні до самопрояву (поява трупа з ознаками насильницької смерті, грабїж, розбій, вимагання, рейдерство тощо); інколи штучно латентні (не подання потерпілим заяви у правоохоронні органи через недовіру правоохоронцям і т. ін.) [1, с. 182; 9, с. 37; 11, с. с. 184–220];

в) **основні, допоміжні та супутні** види і способи вчинення злочинів; наприклад: **основний** злочин (*привласнення*) не можна вчинити без вчинення **допоміжного злочину** (*службових підроблень*), що вуалюють факти “привласнення чужого майна”;

супутні злочини (виникають паралельно із тих самих діянь, що утворюють вчинення *основних злочинів*), наприклад, привласнені (ст. 191 КК України) посадовцями чи власниками підприємств кошти виводяться з балансу підприємства, що **одночасно** зменшує оподатковуваний прибуток підприємств і паралельно утворює склад злочину “Ухилення від сплати податків” (ст. 212 КК України) [1, с. 181; 9, с. 37; 11, с. 184–220];

2) другий елемент – “злочинність”: напрям її структурування – це не просто сукупність: фактично вчинених, зареєстрованих, укритих від реєстрації штучно латентних загальнокримінальних правопорушень та невиявлених природно-латентних економічних злочинів, це і фонові явища злочинності, складові яких акумулюють взаємовідтворення всіх складових злочинності як засіб накопичення капіталів злочинного походження [1, с. 181–183];

3) третій елемент – “фонові явища злочинності”: 1) новоутворені але своєчасно некриміналізовані суспільно небезпечні діяння; 2) безпідставно декриміналізовані діяння, що не втратили суспільну небезпеку; 3) адміністративні та цивільно-правові правопорушення; 4) тіньова економічна діяльність; 5) капітали злочинного походження – пов’язані детерміністичними зв’язками з відтворенням криміногенного потенціалу, вмотивовують учасників криміногенних процесів до саморегулятивного відтворення нових видів злочинів та створення умов для їх безнаказаного вчинення, як засобу подальшого накопичення капіталів злочинного походження [1 с. 244];

4) четвертий елемент – “криміногенні процеси” [1, с. 244–245]

5) п’ятий елемент – “особа злочинця”: до традиційної типізації особи злочинця (стать, вік, освіта, судимість і т. ін.) характерну оперативним пошуком “від самопроявленого злочину до типового портрету злочинця, від останнього до особи, що вчинила злочин”, слід додати професійно-статусну та функціонально-рольову типізацію осіб за посадами, віднесеними до груп ризику (службові особи, обліковці, матеріально відповідальні особи, нотаріуси, рієлтори та ін., у конкретних сферах діяльності), де характерним є напрям оперативного пошуку “від ризикової посади до типової особи злочинця, від підозрілої особи до залегенованого документування факту вчинення неочевидного природно-латентного злочину” (від підозрілих чорного рієлтора до нотаріуса, інших учасників ОЗГ – до залегенованого оперативно-процесуального документування і реалізації доказів про факти вчинення ними злочинів) [8; 15];

6) шостий елемент – “особа потерпілого”, яку слід, насамперед, вивчати в плані її віктимогенної поведінки з метою попередження злочину за рахунок зміни віктимогенно-провокаційної поведінки особи, що може стати жертвою злочину;

7) сьомий елемент – “причини та умови вчинення злочинів та відтворення злочинності”, системне виявлення яких є основним засобом попередження злочинів та протидії відтворенню злочинності; зруйновану систему виявлення причин та умов вчинення злочинів та відтворення злочинності можна відновити лише за умови повернення у реформований КПК України положення ст. 23 старого КПК України про попередження злочинів, яке утворювало організаційно-правову інфраструктуру (обов’язок дізнання, слідства, прокуратури і суду виявляти та добиватись усунення причин, що детермінують, та умов (без яких неможливе) вчинення злочинів [1, с. 374–376];

8) восьмий елемент – “заходи запобігання і протидії вчиненню злочинів та відтворенню злочинності” – слід насамперед будувати шляхом формування комплексу запобіжних заходів загальної, спеціальної та індивідуальної профілактики злочинів, злочинності, складових фонових явищ злочинності, особи злочинця;

віктимогенної поведінки жертви злочину, виявлення та усунення причин і умов вчинення злочинів, притаманних відповідним сферам економічної, цивільно-правової, реєстраційно-дозвільної, контрольної діяльності.

Очевидно, що інститут кримінологічної характеристики злочинів, його елементи і методологія відкривають **нові предметно-технологічні уявлення** про злочин та інші структурні елементи кримінологічної характеристики, **розкривають їх прогностично-профілактичні можливості щодо:** висунення версій про потенційні види, способи і технології вчинення основних, допоміжних та супутніх економічних злочинів та розкриття загальнокримінальних правопорушень; визначення методів методик та засобів виявлення злочинів, залегенованого оперативно-процесуального документування і реалізації доказів про факти вчинення фігурантами злочинів.

Зазначені заходи неможливо розробити, реалізувати, **а тим більше попереджати** без залучення знань із відповідних галузевих правових, економічних, технічних, інформаційних та інших **наук, які мають забезпечити ефективно і законне** функціонування відповідних сфер організаційної, економічної, технічної, інформаційної, цивільно-правової, фінансово-правової діяльності, куди проникла злочинність. Залучення предметно-технологічних знань із зазначених наук необхідне для формування організаційно-правової інфраструктури попередження загальнокрізових проявів, які не можна попередити без запобігання і протидії вчиненню злочинів. Водночас відомо, що викривлена корпоративна кругова порука вважає, що запобігання і протидія вчиненню злочинів не є предметом вивчення економічних, технічних, непрофільних правових та інших наук. Однак злочинність не лише руйнує певні сфери людської діяльності, які обслуговують ці науки, а й суперечить методологічним основам розвитку як галузевих сфер діяльності, так і самих наук. Наприклад, провальні соціально-економічні реформи, що зумовили відтворення широкомасштабних тіньових економічних відносин та нових, раніше невідомих суспільно небезпечних діянь, збільшили удвічі КК України [14]. У результаті непродуманих реформ кредитної, монетарної, зовнішньоекономічної політики, спрямованих на підтримку іноземного виробника, вітчизняний виробничий сектор економіки зруйновано. Кумулятивна система оподаткування, нав'язана радниками з "Barens group", умови отримання та сфери використання кредитів МВФ, корупційні правки Наталії Яресько про зростання проценту виплати кредитів МВФ у випадку зростання ВВП більше 3% та ін. Руйнівні впливи продовжують знищувати залишки галузей ледве жевріючої економіки. Саме тому залучення зазначених наук до розробки заходів ранньої профілактики злочинів через інститут попередження (*визначення і усунення причин та умов їх вчинення*) є не просто засобом підвищення ефективності заходів запобігання і протидії злочинам, а й сприятиме розвитку як самих наук, залучених до запобігання і протидії злочинам, так і зорієнтує фахівців, як можна усунути викривлення розвитку сфер діяльності, які вони обслуговують [3; 15].

Доцільно також зазначити, що підстави вибірки і застосування системи інтерпретації методів, методик та засобів пізнання як для наукового **дослідження злочину**, так і для **практичного визначення** способів і технологій вчинення злочину, методів, методик і засобів його виявлення є загалом однаковими [7–12].

© Popovych Volodymyr, 2020

Певна **відмінність** методів, методик та засобів дослідження і системи їх інтерпретації **може виникати із особливостей** технологій капіталообороту та документообороту в предметно-діяльній сфері відносин, під виглядом яких вчиняються неочевидні природно-латентні економічні злочини, та з особливостей учинення загальнокримінальних правопорушень. Відмінність виникає зі способів вчинення економічного злочину. Зокрема, службовці, які є учасниками вчинення неочевидних ек. зл, конспірують їх під **легітимні** економічні, фінансово-господарські, цивільно-правові, реєстраційно-дозвільні, контрольно-регулятивні операції. Відповідно, службовці-учасники вчинення злочину не зацікавлені у їх розкритті, а власники підприємств та основна частина службовців, як правило, не знають про вчинення таких злочинів, оскільки вони є природно-латентними. Таким чином, такі злочини без застосування знань і методів бухгалтерського обліку, фінансового права, глибоких оперативних-пошукових заходів системно виявляти неможливо. Щодо загальнокримінальних **очевидних** правопорушень (рейдерство, вбивство, грабiж, розбій тощо), то вони **здатні до самопрояву**. Відповідно, методи, методики, засоби розкриття загальнокримінальних правопорушень **відрізняються від методів** виявлення і документування економічних злочинів [7–12].

Слід звернути увагу й на те, що повнота відображення всіх складових криміногенних процесів вимагає під час дослідження застосовувати всі структурні елементи кримінологічної характеристики злочинів. Невикористання якогось зі структурних елементів кримінологічної характеристика не слід вважати методологічним плюралізмом, який до певної міри є припустимим під час вибірки методів, методик та засобів дослідження чи формування системи їх інтерпретації. Як відзначає П. Рабинович: "...Методологічний плюралізм не повинен перетворюватися на методологічний анархізм, на методологічну нерозбірливість, сваволю" [13, с. 43].

Невикористання хоча б одного з елементів кримінологічної характеристики **не відобразить увесь об'єктивно існуючий спектр ознак, характерних** сучасним **економічним злочинам**, вчиненим під виглядом легітимних видів діяльності, та очевидним **загальнокримінальним правопорушенням**. Ця різниця випадково чи навмисно не була врахована під час реформування кримінального процесу. До яких проблем це призводить стисло окреслено на самому початку дослідження, під час визначення проблемної ситуації. Оскільки це важливо для запобігання і протидії злочинності, розкриємо більш детально окреслені процесуальні проблеми. До того ж ці відмінності розпочинаються на ранніх етапах дослідження злочинів з різниці реєстрації заяв і звернень громадян про вчинені очевидні загальнокримінальні правопорушення та оперативний збір і перевірку інформації про факт вчинення природно-латентних економічних злочинів. Невраховання цих та деяких інших особливостей призвело до руйнації процесуальних механізмів: обліку заяв і звернень громадян щодо загальнокримінальних правопорушень; реєстрації злочинів, їх виявлення, документування, розслідування запобігання і протидії економічним злочинам. Зокрема, **скасування інститутів "дослідчої перевірки" та "мотивованої відмови у порушенні кримінальної справи"** призвело до щорічного викидання понад 5 млн заяв громадян про

© Popovych Volodymyr, 2020

вчинення загальнокримінальних злочинів, *без залишення будь-яких слідів про результати перевірки* та законність прийнятого рішення [15]. Це свідчить, що новий КПК України в частині обліку і перевірки заяв змоделивав механізми ігнорування захисту порушених прав громадян. Така ж сама ситуація склалася і в частині розкриття зареєстрованих загальнокримінальних правопорушень, що зменшило захист порушених злочинами прав громадян на рівень 5 %. Автори ст. 41 КПК України не врахували специфіку виявлення не здатних до самопрояву природно-латентних економічних злочинів, у т. ч. і корупції. Оперативним співробітникам заборонили збирати інформацію і виявляти злочини *без письмової вказівки слідчого*.

Цей припис навантажив слідчого неприродною для нього функцією адміністративного управління оперативними підрозділами *поза межами справ*, що знаходяться у провадженні слідчого. Вимога КПК України створила процесуальне “замкнуте коло” – слідчий не має оперативних можливостей і часу здобути інформацію про вчинення природно-латентних злочинів, але зобов’язаний письмовою вказівкою ініціювати перевірку ніким не виявленої інформації про злочин. Оперативник має джерела інформації та час для проведення оперативної роботи, однак, не має права її збирати, перевіряти і навіть звертатись за отриманням такої вказівки. Проте, хто розібрався з предметно-технологічними особливостями *природно-латентних економічних злочинів*, законспірованих під процес та вигляд легітимної економічної діяльності, розуміє, що ці злочини в поле зору слідчого, а тим більше в його провадження не потраплять ніколи, якщо їх через свої оперативні можливості не виявить і не задокументує оперативник [8–9].

Природу цієї оперативно-процесуальної ситуації, мотиви та авторів її створення, рівень впливу на процесуальне блокування системного виявлення природно-латентних економічних злочинів та зменшення розкриття загальнокримінальних правопорушень нехай визначає читач-кримінолог на підставі власного дослідження із застосуванням запропонованої методології кримінологічної характеристики злочинів. Якщо дослідник захоче реально віддзеркалити зазначену вище оперативно процесуальну ситуацію, то він зрозуміє мотиви остаточної ліквідації служби економічної безпеки в МВС – певною мірою практичного органу, який навіть в умовах зазначеного вище процесуального блокування виявлення злочинів виявляв у 2018 році близько 17 тисяч економічних, у т. ч. і корупційних злочинів, що не зрівняти з неповною сотнею злочинів, виявлених високо витратним НАБУ [16]. Законспіровані під реформи корупційні прагнення реформаторів досягнуті, вони не просто згорнули протидію вчиненню природно-латентних економічних злочинів, а ліквідували необхідну службу. Водночас зменшили розкриття загальнокримінальних правопорушень, а з ним і захист порушених прав громадян на рівень 5 %.

Як зазначалося на початку дослідження, зменшення правоохоронної практики виключило її із об’єктивних джерел узагальнення, а відповідно, і з джерел наукових досліджень. Запропонований інститут кримінологічної характеристики, за умови його адекватного застосування, здатен розкрити окреслену та низку інших проблем врегулювання системи обліку злочинів, їх виявлення, документування, розкриття, розслідування, запобігання та протидії вчиненню злочинів та відтворенню злочинності.

Кримінологічна характеристика, незважаючи на відсутність реальної практики як джерела наукових досліджень, за умови її адекватного застосування, може напрацювати *методи методики* та *засоби* дослідження, здатні серед усієї маси легітимних реєстраційно-дозвільних функцій, фінансово-господарських та цивільно-правових операцій розпізнавати і виявляти потенційні **псевдо легітимні оборудки**, під виглядом яких **вчиняються**: економічні злочини, корупція; рейдерське заволодіння активами чужих підприємств, квартирами, іншим житлом; привласнення бюджетних та корпоративних коштів; ухилення від сплати податків; службові підроблення, службова недбалість та інші суспільно небезпечні діяння, притаманні тій чи іншій сфері суспільних відносин.

Таким чином, вирішення проблем виявлення, запобігання і реальної протидії вчиненню злочинів та відтворенню злочинності потребує реальної державної волі. Поки такої волі немає, надія на подолання зазначених проблем слабка. Однак це ще більше зобов'язує кримінологічну науку не втрачати напрацьовані знання, берегти і розвивати їх для суспільства, людини і громадянина, з метою організації життєдіяльності країни, національної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велика Українська юридична енциклопедія: кримінологія. Т. 18. Харків: Право, 2019. 544 с.
2. Попович В.М. Загальнотеоретичне значення кримінології для формування запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук. Нац. АПрН України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. (Пам'яті А.П. Закалюка). К.; Запоріжжя: КПУ, 2010. С. 156–169.
3. Попович В.М. Роль кримінології у підвищенні запобіжного потенціалу наук, що утворюють організаційно-правову інфраструктуру запобігання злочинності. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2011. № 1. С. 47–52.
4. Велика Радянська енциклопедія. Друге видання. Т. 42. М., 1956. С. 228.
5. Велика Радянська енциклопедія. Друге видання. Т. 27. М., 1956. С. 316.
6. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: Торсінг плюс, 2007. 768 с.
7. Попович В.М. Проблеми теорії держави і права: концепція, прагматологія та методологія розвитку: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
8. Попович В.М. Методологія кримінологічної характеристики злочинів у сфері обороту об'єктів нерухомості. Наука і правоохорона. 2018. № 3. С. 157–168.
9. Попович В.М., Попович М.В. Проблеми розслідування економічних злочинів: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2016. 350 с.
10. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія. Ірпінь: НВЦ АДПСУ, 2001. 524 с.
11. Попович В.М. Кримінологічна характеристика фіктивного підприємництва: проблеми та перспективи протидії діяльності СПД з ознаками фіктивного підприємництва. К.: Алерта, 2012. С. 184–220.
12. Попович В.М. Методологія термінологічно-понятійного відображення криміногенних процесів у сфері економіки. Наука і правоохорона. 2019. № 2. С. 193–202
13. Рабинович П., Лобода Ю. Соціальна сутність держави: теоретико-методологічні засади дослідження. Право України. 2001. № 8. С. 41–43.
14. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III із змінами і доповненнями на 26.02.2019 щодо визнання неконституційними окремих положень згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2019 від 26.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.08.2019).
15. Попович В.М. Термінологічно-понятійне відображення структурних елементів сфери обороту об'єктів нерухомості як предмета злочинного посягання. Наука і правоохорона. 2018. № 4. С. 149–157.

16. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності, за січень-грудень 2014, 2015, 2016 та 2017 роки. Генеральна Прокуратура України. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL:http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113285&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 03.08.2017).

REFERENCES

1. Velyka Ukrainka yurydychna entsyklopediia: kryminolohiia. "The Great Ukrainian Legal Encyclopedia: Criminology". Vol. 18. Kharkiv: Law, 2019. 544 p. [in Ukrainian].
2. *Popovych V.M.* (2010) Zahalnoteoretychne znachennia kryminolohii dlia formuvannia zapobizhnogo potentsialu kryminalno-pravovoho tsykladu nauk. "The general theoretical value of criminology for the formation of the preventive potential of the criminal justice cycle of sciences". Nat. APRN of Ukraine. Coordinating Bureau for Criminology and Criminological Research. (In memory of A.P. Zakaliuk). K.; Zaporizhzhia: KPU. P. 156–169 [in Ukrainian].
3. *Popovych V.M.* (2011) Rol kryminolohii u pidvyshchenni zapobizhnogo potentsialu nauk, shcho utvoriuiut orhanizatsiyno-pravovu infrastrukturu zapobihannia zlochynnosti. "The role of criminology in enhancing the preventive capacity of the sciences that form the legal infrastructure for crime prevention. Visnyk of the Criminological Association of Ukraine. No. 1. P. 47–52 [in Ukrainian].
4. Velyka Radianska entsyklopediia. Druhe vydannia. "The Great Soviet Encyclopedia". Second edition. T. 42. M., 1956. p. 228 [in Ukrainian].
5. Velyka Radianska entsyklopediia. Druhe vydannia. "The Great Soviet Encyclopedia". Second edition. T. 27. M., 1956. p. 316 [in Ukrainian].
6. *Nechvolod L.I.* (2007) Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv. "Modern dictionary of foreign words". Kharkiv: Torsing Plus. 768 p. [in Ukrainian].
7. *Popovych V.M.* (2015) Problemy teorii derzhavy i prava: kontseptsii, prakseolohiia ta metodolohiia rozvytku: monohrafiia. "Problems of the theory of state and law: concept, praxeology and methodology of development": monograph. K.: Jurinkom Inter. 384 p. [in Ukrainian].
8. *Popovych V.M.* (2018) Metodolohiia kryminolohichnoi kharakterystyky zlochyniv u sferi oborotu ob'ektiv nerukhomosti. "Methodology of criminological characterization of crimes in the sphere of real estate turnover". Nauka i Pravoohorona. No. 3. P. 157–168 [in Ukrainian].
9. *Popovych V.M., Popovych M.V.* (2016) Problemy rozsliduvannia ekonomichnykh zlochyniv: navchalnyi posibnyk. "Problems of investigating economic crimes": a textbook. K.: Jurinkom Inter. 350 p. [in Ukrainian].
10. *Popovych V.M.* (2001) Ekonomiko-kryminolohichna teoriia detinizatsii ekonomiky: monohrafiia. "Economic and criminological theory Shadow Economy": monograph. Irpin: STCU. 524 p. [in Ukrainian].
11. *Popovych V.M.* (2012) Kryminolohichna kharakterystyka fiktyvnoho pidpriemnytstva: problemy ta perspektyvy protydii diialnosti SPD z oznakamy fiktyvnoho pidpriemnytstva. "Criminological characteristics of fictitious entrepreneurship: problems and prospects of countering SPD activities with fictitious entrepreneurship". K.: Alerta. P. 184–220 [in Ukrainian].
12. *Popovych V.M.* (2019) Metodolohiia terminolohichno-poniatiinoho vidobrazhennia kryminohennykh protsesiv u sferi ekonomiky. "Methodology of terminological and conceptual reflection of criminogenic processes in the sphere of economy". Nauka i Pravoohorona. No. 2. P. 193–202 [in Ukrainian].
13. *Rabinovych P., Loboda Yu.* (2001) Sotsialna sutnist derzhavy: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia. "The social essence of the state: theoretical and methodological foundations of the study". Pravo Ukrainy. No. 8. P. 41–43 [in Ukrainian].
14. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. "The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III as amended on 26.02.2019 on the recognition of unconstitutional separate provisions in accordance with the Decision of the Constitutional Court No. 1-r / 2019 of 26.02.2019". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (date of application: 03.08.2019) [in Ukrainian].
15. *Popovych V.M.* (2018) Terminolohichno-poniatiine vidobrazhennia strukturnykh elementiv sfery oborotu ob'ektiv nerukhomosti yak predmeta zlochynnoho posiahannia. "Terminological and conceptual representation of structural elements of real estate turnover as a subject of criminal encroachment". Nauka i Pravoohorona. No. 4. P. 149–157 [in Ukrainian].
16. Zvit pro kryminalni pravoporushennia, vchyneni na pidpriemstvakh, ustanovakh, orhanizatsiakh za vydamy ekonomichnoyi diialnosti, za sichen-hruden 2014, 2015, 2016 ta 2017 roky.

© Popovych Volodymyr, 2020

Heneralna Prokuratura Ukrainy. “Report on criminal offenses committed by enterprises, institutions, organizations by types of economic activity, January-December 2014, 2015, 2016 and 2017”. General Prosecutor of Ukraine. Statistical information on the state of crime and the results of prosecutorial investigative activity. URL: http://www.gp.gov.ua/en/stst2011.html? Dir_id = 113285 & libid = 100820 & c = edit & _c = fo (date of application: 03.08.2017) [in Ukrainian].

UDC 343.9.01

Popovych Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CRIMES: THEORY AND METHODOLOGY OF THE FORMATION, DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

The analysis of dissertation and other criminological researches abstracts shows that the term “criminological characteristic of crimes” is used ambiguously in many criminological researches. The bulk of criminological studies do not take into account the provisions of cognition theory and theory of reflection on the adequate reflection of objectively existing processes and phenomena of reality complete and adequate reflection. Researchers do not even use traditional elements of criminology in the complex. The other criminological categories have not only used, but also not included in the system of elements of the subject of criminology. Hence, some authors research only such element of the subject of criminology as “crime”, others – “identity of offender”. At the same time, natural latent economic crimes that are conspired under legitimate types of activity do not differ from the obvious, capable of self-manifestation general criminal offenses. Such superficial studies violate the theory of cognition about the dependence of methodology on the content of the object of cognition, and the same crime prevention measures for different types of crime make these ones ineffective. The noted problems determine the relevance of the topic and aim of this study, namely, the development of criminological characteristic of crimes that would objectively reflect the investigated crimes and other related processes and phenomena of criminogenic reality; it has become an epistemological and methodological guideline both for comprehensive criminological research conducting and for crime prevention, counteraction and reproduction.

The tasks accomplishment, according to the purpose of the research, it is established that: the criminological characteristics of crimes correlate with criminological theory as a part and as a whole; elements of criminology subject are the content of criminological theory and, at the same time, form the structural basis of criminological characteristics of crimes, are called to become epistemological and methodological reference for a comprehensive reflection of crimes and related components of criminogenic processes. Guided by the methodological settings of the cognition theory and the theory of reflection about the full reflection of processes, actions, events, objectively existing criminogenic reality, the system of criminology subject elements is

© Popovych Volodymyr, 2020

supplemented by such structural elements as: crime; background phenomena of crime; criminogenic processes; the person of victim, victimological behavior; the causes and conditions of the crime; crime prevention and counteraction measures. The proposed categories, together with the four traditional elements of criminology subject, reflect the objectively existing system of elements that forms a typical methodology of criminological characteristics, that is called to become epistemological and applied functionally diversified comprehensive research of: 1) crimes; 2) criminality; 3) background phenomena of crime; 4) criminogenic processes and criminogenic potential index formulas; 5) the offender; 6) the person of the victim, victimological behavior; 7) the causes and conditions of the crime and the reproduction of crime; 8) crime preventing and countering measures, in general, or in a specific sphere of human activity, in particular. The updated classification of crimes (economic crimes and general criminal offenses, obvious and non-obvious, capable and not capable of self-manifestation, natural latent and artificially latent, basic, auxiliary, accompanying) is substantiated. The structure and content of other elements of the of criminology subject are revealed. It is proved that the authors of Criminal Procedure Code reform did not take into account a number of features of natural latent economic crimes, namely, the instruction to operational units (Article 41 of the CPC) not to collect information about crimes committing without the investigator' written instructions, that in fact blocked the detection of such crimes. The abolition of "investigative verification" and "refusal to institute criminal proceedings" institutes led to the annual release of more than 5 million citizens' applications, without leaving any trace of the review results and the legality of the decision. Other unreasonable changes to the CPC have led to the collapse of crime detection rate at 5–10 %. As a result, law enforcement practice has ceased to be an objective source of scientific research. In this regard, criminological science faces a difficult but relevant for society and the state task not only to generalize the practice, but to develop the research methods and tools, that are capable among the whole mass of legitimate registration and authorization functions, financial and economic and civil, legal transactions, to identify and identify potential pseudo-legitimate equipment, under the guise of which corruption, misappropriation, raider seizure of someone else's property, tax evasion, office forgery, and other crime acts inherent in a particular sphere of social relations are committed proposed criminological characteristic is intended to become one of the means of detection, documentation and disclosure of such crimes.

Keywords: theory of knowledge, theory of reflection, criminological theory, methodology, criminological characteristics of crimes, elements of the subject of criminology.

Отримано 17.02.2020